

VLADIMIR STIPETIĆ – NENAD VEKARIĆ, *POVIJESNA DEMOGRAFIJA HRVATSKE*,

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Posebna izdanja, Zagreb – Dubrovnik, 2004., 372 str.

U nizu *Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice* kao 11. je knjiga izašla *Povijesna demografija Hrvatske* autora Vladimira Stipetića i Nenada Vekarića. Djelo predstavlja pregled istraživanja povijesti stanovništva Hrvatske i prikazuje rezultate autora koji su se bavili povijesnom demografijom. Stipetić i Vekarić se, međutim, nisu ograničili samo na studije obavljene specifičnim povijesnodemografskim metodama, već su knjigom obuhvatili i niz radova koji su temeljeni na drugim metodologijama.

Koncepcija knjige, napominju autori, nema čvrste granice, jer ne slijedi dosljedno ni kronološke ni teritorijalne ni problematske kriterije. U doba multidisciplinarnog pristupa znanosti određivanje čvrste granice prema drugim disciplinama činila im se irelevantnom. Štoviše, teško je odrediti i granicu prema povijesnoj demografiji najrodnijoj disciplini, demografiji, jer, bez obzira na različite metodološke i kronološke odrednice, i demografske će studije nakon određenog vremena same postati povijesnodemografskima.

Autori su svoj rad ograničili na ozemlje Republike Hrvatske, s tim da su obradili i Hrvate koji žive izvan Hrvatske (i kao autore i kao predmet istraživanja). U kronološkom su smislu postavili završnu granicu oko sredine XX. stoljeća te tako knjigom nisu obuhvaćeni radovi koji se bave kasnijim razdobljem.

Uvodni dio sadrži pregled povijesnog razvoja povijesne demografije, od njezinih prapočetak u XVII. st., kada prvi proučavatelji matičnih knjiga i popisa stanovništva objavljuju svoje radove, preko francuske Škole Annalesa, čiji su je pripadnici ustoličili kao povijesnu disciplinu, temeljeći na rezultatima demografskih istraživanja tumačenje brojnih događaja i procesa u povijesti, do današnjice u kojoj je ona priznata kao "studij stanovništva u povijesti, s ciljem da rekonstruira demografsku sliku prošlosti i objasni uzroke i posljedice koji utječu na izgled te slike".

U pregledu razvoja hrvatske povijesne demografije autori uočavaju tradicijski i povijesnoekonomski, demografsko-statistički, povijesnomedicinski i antro-

pološki, dokumentaristički i genealoški, demogeografski, demografski te socijalnoantropološki smjer, o kojima iznose osnovne značajke, njihov razvoj i glavne istraživače. U poglavlju *Infrastruktura* slijedi upoznavanje čitatelja s priručnicima povijesne demografije, građom (arhivskim vrelima poput poreznih popisa i popisa stanovništva) i, posebno, matičnim knjigama kao temeljnim vrelom.

Središnji dio knjige nosi naslov *Istraživanje stanovništva Hrvatske* i u njemu je dan prikaz istraživanja koja su obuhvatila cjelokupno stanovništvo ili određene skupine na hrvatskom ozemlju. Stoga se prvi dio bavi povijesnodemografskim sintezama, od prvih učinjenih još u XIX. st. do najnovijih. Na osnovi njihovih rezultata zaključuje se kako je Hrvatska, zbog teških povijesnih prilika praćenih velikim razaranjima i depopulacijom, između 1500. i 1700. prepolovila svoj udio u svjetskom stanovništvu, da bi u sljedeća dva stoljeća došlo do demografske ekspanzije, te je 1913. ponovno dosegla nekadašnji udio. U XX. je stoljeću uslijedio golemi pad, pa je 1998. zemlja pala na 40% svog udjela iz 1913. u svjetskom stanovništvu. Autori napominju kako izneseni rezultati istraživanja "nesumnjivo govore o potrebi sagledavanja tih negativnih dugoročnih tendencija za Hrvatsku i neophodnosti mjera kojima bi se one zaustavile". Slijede poglavlja s određenom problematikom istraživanja povijesnih demografa (demografska tranzicija, depopulacija i deagrarizacija, žrtve rata i demografski gubici, gladi i epidemije) i njihovim izuzetno zanimljivim rezultatima.

Istraživanje etnogeneze i migracijskih procesa, uz korištenje rezultata arheologije i antropologije, dovelo je do novih spoznaja koje nemalo mijenjaju dotadašnju sliku o povijesti hrvatskog i drugih naroda koji žive u Hrvatskoj. Predmetom su demografskih istraživanja i brojne etničke i nacionalne skupine nazočne u Hrvatskoj, što je prikazano u pregledu radova o Albancima, Crnogorcima, Česima, Slovacima, Rusinima i Ukrajincima, Grcima, Mađarima, Muslimanima – Bošnjacima, Nijemcima i Austrijancima, Romima, Slovencima, Srbima, Talijanima i Židovima. To je povezano s istraživanjem vjerske i nacionalne strukture Hrvatske, koje pokazuje kako su se, kada i zašto kvantitativni odnosi između tih skupina u prošlosti mijenjali. Studije o obiteljskim strukturama (od prvotnog zanimanja prema tzv. kućnim zadrugama do istraživanja tipova obitelji, odnosa srodnika u domaćinstvu, dobi pri ženidbi, dobnih razlika između mladenaca, ponovne ženidbe, udovištva i dr.) i marginalnim skupinama zaokružuju poglavlje o istraživanjima na nacionalnoj razini.

U poglavlju o istraživanjima na regionalnoj razini, koja su, razumljivo, brojnija od onih na nacionalnoj, prikazani su radovi autora koji su obrađivali kretanje stanovništva na određenom, većem ili manjem, zemljopisnom području. Poglavlje je radi preglednosti podijeljeno na potpoglavlja *Hrvatska* i *Slavonija* (gdje su, pored radova koji obrađuju to ozemlje u cjelini, posebno navedeni radovi koji se bave nje-

govim dijelovima – Zagrebom, sjeverozapadnom Hrvatskom, Slavonijom, Banijom, Kordunom i Likom te Rijekom, Hrvatskim primorjem i Gorskim kotarom), *Istra* i *Kvarner*, *Dalmacija* i *Dubrovnik*.

Demografske studije o Hrvatima izvan Hrvatske odnose se kako na autohtone Hrvate izvan granica današnje Hrvatske – one u Bosni i Hercegovini, Boki kotorskoj i Sloveniji – tako i na pripadnike hrvatskog etničkog tijela koji su se iselili iz domovine bilo u vrijeme velikih migracija za osmanske ugroze (gradišćanski i moliški Hrvati te oni na Kosovu i diljem Panonske nizine), bilo za također velike migracije u preko-oceanske zemlje koja je započela u XIX. stoljeću.

Posebno je zanimljivo poglavlje pod naslovom *Pogled izvana: inozemni istraživači povijesti stanovništva Hrvatske* koje predstavlja radove stranih autora o našem području. Stipetić i Vekarić napominju kako ti istraživači, premda malobrojni, "unose 'svjež zrak' u hrvatsku povijesnu demografiju", jer je njihov pogled "često širi, a metode kojima istražuju često su novitet", te "na taj način ujedno služe i kao 'ventilator', ne dozvoljavajući uspavlivanje hrvatskih znanstvenika". U zaključcima njihovih radova ponekad se primjećuje da relativno slabo osjećaju problem "iznutra", ali je taj prigovor logičan te ujedno suprotan prigovoru hrvatskim znanstvenicima, koji nerijetko iz mikroperspektive nedovoljno osjećaju širi kontekst zbivanja, objašnjavaju autori knjige. Pokraj tih radova i autora, u ovom su poglavlju navedeni i radovi domaćih istraživača koji su reakcija na radove stranaca.

U završnom dijelu (*Ocjena ostvarenog napretka i perspektive povijesne demografije u Hrvatskoj*) Stipetić i Vekarić prikazuju glavna dostignuća hrvatske povijesne demografije posljednjih desetljeća, iznoseći ocjenu kako je ona "stasala i u posljednjih 25 godina pretvorila se u disciplinu na kojoj su radile desetine istraživača, davajući svoj doprinos novim spoznajama o stanovništvu Hrvatske". Najzapaženiji su rezultati postignuti u istraživanju dinamike razvoja stanovništva na nacionalnoj razini (teritorij Republike Hrvatske), dok je naprimjer istraživanje utjecaja bolesti i gladi na demografska kretanja relativno dobro obavljeno na mjesnoj razini, ali nema studije na nacionalnoj. Istraživanje broja žrtava i demografskih gubitaka u Drugom svjetskom ratu autori smatraju gotovo iscrpljenom temom, no žrtve su prijašnjih velikih ratnih sukoba vođenih na hrvatskom području vrlo slabo istražene. Proučavanja prirodnog kretanja stanovništva posljednjih desetljeća postigla vrijedne rezultate, jer su utvrđene stope od 1780. godine nadalje i objašnjen je proces demografske tranzicije. Uključivanjem povijesne demografije u raščlambe struktura stanovništva počinju se više proučavati (uz statusne, strukture prema zanimanju te vjerske i nacionalne) dobna i spolna te obiteljska struktura. Autori zaključuju kako su stvoreni dobri temelji za daljnji razvoj povijesne demografije te iznose svoje mišljenje o

njegovim sljedećim koracima. Oni bi trebali obuhvaćati stvaranje novih povijesno-demografskih priručnika, kritičku raščlambu izvora, razvoj metodologije, nastavak regionalnih istraživanja do novih sinteza i institucionalizaciju.

Slijedi popis literature, kazala imena i zemljopisnog nazivlja te sažeci na engleskom i francuskom jeziku.

Autori napominju kako njihov rad ima praznina, i tematskih i bibliografskih, te da nema pretenziju potpunosti. Njihov je temeljni cilj bio izrada korisnog priručnika koji bi olakšao snalaženje istraživačima, osobito onim mladima kojima se teško snaći u mnoštvu literature. Zbog toga su željeli prikazati osnovne smjerove i interese hrvatske povijesne demografije donoseći što veći broj bibliografskih jedinica koje se bave poviješću stanovništva kako bi knjiga bila na korist svima koji žele pridonijeti povijesnodemografskim rezultatima.

Maurizio Levak